

«БАГАТО ЧОГО В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД НАС З ВАМИ, РОЗУМІЮЧИ ЦЕ, ПРАЦЮЮЧИ НАД ЦИМ – МИ «ПРИРЕЧЕНІ» НА УСПІХ!» – НАТАЛІЯ ОНІЩЕНКО

До 100-річного ювілею НАН України ми поспілкувалися з Наталією Миколаївною Оніщенко, завідувачем відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, доктором юридичних наук, професором, заслуженим юристом України, академіком НАПрН України, головним редактором нашого видання.

? ШАНОВНА
НАТАЛІЄ МИКОЛАЇВНО,
ХОТИЛОСЯ Б НАПЕРЕДІВНІ
СВЯТКУВАННЯ 100-РІЧНОГО
ЮВІЛЕЮ НАН УКРАЇНИ
ПОЧУТИ ВАШУ ДУМКУ
ПРО РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ.

Дійсно, в Національній академії наук України, в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького, я працюю з 1979 року. Відтоді, як закінчила Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка, пройшла всі сходинки від стажиста-дослідника до завідувача відділу теорії держави і права. Тож зараз обіймаю саме цю посаду.

Шлях вітчизняної науки ніколи не був простим, а скоріше

складним, і навіть тернистим. Цьому є багато пояснень і причин: колись – ідеологічний тиск, так звані номенклатурні «впливи», інколи перебільшення «науковості одних тем» за рахунок інших, більш важливих для суспільства.

Нині наша академічна наука також переживає не кращі часи, оскільки ми живемо в стані постійного «недофінансування». А тому вчений сьогодні має бути трішечки «чарівником», бо вчиться працювати без повного фінансування, при тому, видає наукові видання, які друкуються за власний кошт, отримує заробітну плату на рівні 0,5-0,75 від встановленого показника, працює неповний робочий день або неповний робо-

чий тиждень. А ще болісно від того, що молодь часто не сприймає науковий пошук як майбутню професію і цікаву роботу, тож «наука» – це, скоріше, хобі. Тому своє покликання реалізує за кордоном. Втім, не дивлячись на складнощі (а коли їх не було), 100-річний ювілей НАН України, який збігається зі святкуванням 100-річного ювілею очільника НАН України, Президента Патона Бориса Євгеновича – це наша гордість, наше спільне свято. Ми, науковці, віддавали і будемо віддавати всі сили улюбленій справі. Мої однодумці переконані, що науковець – це гордість країни, а без науки, мистецтва, літератури тощо неможливий розвиток сучасної європейської нації.

❓ ВИ ВІДОМІЙ ТЕОРЕТИК ПРАВА, БАГАТО РОКІВ ПРАЦЮЄТЕ В СФЕРІ ТЕОРІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СУЧАСНОСТІ. ЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ СЬОГОДНІ У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ?

Якщо об'єднати різні напрями і спрямування, необхідні для динамічного розвитку правової системи, я б визначила головним вектором – проєвропейський. За браком видавничого поля, розуміючи масштаб інтерв'ю, наведу деякі «точкові міркування і позиції».

В умовах демократичної правової держави відносини «особа-державна» зазнають суттєвих змін. Ці відносини не мають на меті забезпечити для однієї частини суспільства більший ступінь свободи, ніж для іншої; в цьому випадку необхідно вести мову про державну владу, що забезпечує умови свободи для всіх членів суспільства, всіх громадян держави. Непересічного значення в цьому

контексті набуває вивчення європейської практики реалізації прав, свобод і законних інтересів людини, а також їх захисту.

Тож пропоную дещо більшу увагу зосередити саме на особистісних правах і свободах. Зокрема, в Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року (далі – Хартія) особистісні права і свободи закріплені в основному в перших главах: «Гідність» (гл. I) і «Свобода» (гл. II).

Право на людську гідність – одне з «найбільш цінних» прав, що потребує детального вивчення. Важливою гарантією права на людську гідність слугує безумовна заборона тортур, приниження людської гідності, нелюдських покарань (ст. 4 Хартії).

Гарантією права на життя (ст. 2 Хартії) слугує заборона смертної кари, яка не може бути видом кримінальної відповідальності, а отже, запроваджуватися і виконуватися на практиці (§2 ст. 2).

Особливу цікавість сьогодні викликає «право на цілісність особи – нове особистісне право, необхідність якого викликана науково-технічним прогресом, особливо в сфері медицини і біологічної науки» (ст. 2 Хартії).

Це право включає поінформованість і згоду людини щодо застосування медичних препаратів, процедур, а також інших заходів в межах медицини і біології. Одним з трактувань цього розгляду є право людини на якісні медичні препарати. Проте, на жаль, сьогодні в Україні ще непоодинокими є випадки продажу в аптечних мережах та кіосках ліків з невеликим терміном дії, «терміноне придатних» пігулок або проведення щеплень з проточеними вакцинами.

Тож вважаю за необхідне удосконалити діюче законодавство України (Закон України «Про лікарські засоби», «Основи законодавства України про охорону здоров'я») в контексті контролю за продажем неякісних лікарських засобів.

Якщо ми вже заговорили про захист прав і свобод людини, хотілося б продовжити цю тему, враховуючи «національний контекст».

На жаль, «при максимізації» обговорень прав, свобод і законних інтересів людини в усіх форматах, від симпозіумів до студентських семінарів, постійно відбувається «мінімізація» захищеності цих прав в усіх сферах життєдіяльності і, як завжди, необхідна відповідь на питання «що робити»? Проілюструємо це декількома прикладами з роботи Міністерства юстиції України. Я маю на увазі – безоплатну правову допомогу; правопросвітницький проєкт «Я МАЮ ПРАВО!» і проєкт #ЧужихДітейНеБуває.

За весь період функціонування системи безоплатної правової допомоги понад

1 мільйон 360 тисяч громадян звернулися до центрів та бюро правової допомоги, понад 530 тисяч зателефонували до єдиного контакт-центру та майже 460 тисяч отримали захист у кримінальних провадженнях. І статистика свідчить про тенденцію до зростання кількості звернень громадян. А це означає, що українці обирають правовий спосіб вирішення проблем, оскільки бачать реальні можливості захистити свої права.

Сприяє цьому і реалізація загальнонаціонального правопросвітницького проекту «Я МАЮ ПРАВО!», що реалізується Міністерством у співпраці з системою БПД, територіальними органами юстиції, за підтримки юридичних клінік, міжнародних донорів та партнерів. Його мета – підвищити юридичну грамотність українців та сформувати нову правову культуру в суспільстві. Це масштабна реформа правової свідомості та дієвий і ефективний механізм, який дає можливість захистити свої права кожному.

Чужих Дітей Не Буває – ще одна ініціатива Міністерства, спрямована на посилення захисту прав українських дітей. Відтоді, як 6 лютого 2018 року почав діяти перший пакет законів, що дав виконавчій службі додаткові інструменти для реалізації функцій захисту прав дитини, зокрема, у сфері стягнення боргів зі сплати аліментів, а у серпні вступив в силу другий пакет законодавчих новацій, який доповнив інструментарій у цій сфері, боржники сплатили українським дітям – 3,3 мільярда гривень.

Я навела ілюстративну базу, прикладні, конкретні кроки, як-то кажуть – назустріч людині. Як бачимо, багато чого в сфері захисту прав залежить від нас з вами, розуміючи це, працюючи над цим – ми «приречені» на успіх!

? **МИ ЗНАЄМО, ЩО ВИ ОПІКУЄТЕСЬ ГЕНДЕРНОЮ ПРОБЛЕМАТИКОЮ. ВАША ТОЧКА ЗОРУ В ЦІЙ ПЛОЩИНІ.**

Цікава, наукова і доленосна практична проблематика. Зокрема, нещодавно відбулися Парламентські слухання «Протидія дискримінації жінок з вразливих груп», де йшлося про необхідність державного контролю і уваги громадянського суспільства до проблем внутрішньо переміщених жінок і дівчат, ромських жінок та жінок, що проживають в сільській місцевості. Це – один «зріз» проблеми. Насправді, болючих точок в цій проблематиці дуже багато, і, зокрема, слід допрацювати українське законодавство в сфері гендерних прав. Гендерна рівність – складова загального принципу рівності як принципу демократичної побудови суспільства. Право розуміється сьогодні як рівна міра свободи всіх і кожного – жінок і чоловіків. Втім, ані в громадській, ані в науковій доктринальній думці не сформовано відношення та оцінка гендерних прав як першоосновних. На жаль, вони ще залишаються другорядними.

Тож, на мою думку, слід доповнити існуючу дефініцію гендерної рівності третьою складовою.

У такий спосіб під гендерною рівністю слід розуміти: по-перше, формальну рівність, юридичну рівність, закріплену законодавчо; по-друге, рівність можливостей; і, по-третє, рівність результату – цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, які можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією. Саме ця остання складова не відображена ще достатньо в законодавстві України.

? **НАТАЛІЄ МИКОЛАЇВНО, РОЗКАЖІТЬ ПРО АКТУАЛЬНУ ПРОБЛЕМАТИКУ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АКТИВНОГО, ЗРІЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ЧИ МАЄ УКРАЇНА ПЕРСПЕКТИВИ У ЦЬОМУ КОНТЕКСТІ?**

Проблематика формування і розвитку громадянського суспільства, без перебільшення, належить до числа найбільш дискусійних та найбільш досліджуваних у сучасній гуманітарній науці та практиці. Крім цього, поняття «громадянське суспільство» є одним із найбільш вживаних серед представників владно-політичних кіл як в Україні, так і далеко за її межами. При цьому переважна частина вітчизняного сучасного соціогуманітарного дискурсу громадянського суспільства присвячена пошуку відповідей на складні питання щодо необхідності забезпечення повноцінного формування та розвитку громадянського суспільства в Україні.

За роки незалежності Української держави вітчизняна соціогуманітарна доктрина розробила вагомий методологічний та практичний інструментарій вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із забезпеченням функціонування ефективного громадянського суспільства, відносини в якому засновуються на довірі, партнерстві та соціальній відповідальності як різноманітних організацій, зокрема, бізнесу, так і окремих індивідів. Крім цього, проблематика формування та розвитку громадянського суспільства протягом всього періоду незалежності України не залишалася без уваги різних владних інститутів, зокрема, Президента України та Кабінету Міністрів України. Одним із таких прикладів є насамперед Указ Президента України від 26.02.2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку грома-

дянського суспільства в Україні», відповідно до якого була утворена Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Незважаючи на такий величезний науково-практичний доробок, сучасні глобальні трансформації, які знаходять свій безпосередній прояв і в Україні, формують нові виклики і загрози, що проявляються, зокрема, нарівні функціонування різноманітних інститутів громадянського суспільства. Йдеться, насамперед, про поступову втрату громадянським суспільством солідарних засад свого функціонування, про поглиблення окремих суперечностей як всередині самого громадянського суспільства, так і між громадянським суспільством та державою, про певну кризу культурної ідентичності громадянського суспільства, про трансформацію ціннісних засад розвитку громадянського суспільства, про необхідність підвищення рівня соціальної відповідальності людини як основного та первин-

ного суб'єкта громадянського суспільства тощо.

Відповідаючи на ці та багато інших складних проблем формування і розвитку сучасного громадянського суспільства, особливо у процесі здійснення багатьох реформ у важливих сферах та галузях життя, потрібно пам'ятати, що у 27-річному досвіді розбудови в Незалежній Україні громадянського суспільства закладений значний потенціал визначення концептуальних шляхів його функціонування та розвитку в майбутньому, що має на меті забезпечити соціальну справедливість, суспільну консолідацію та національний консенсус. Очевидно, що перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні можуть бути належним чином осмислені лише за наявності глибокого філософсько-теоретичного підґрунтя щодо розуміння природи громадянського суспільства, основних умов його ефективного функціонування, особливостей соціокультурної традиції Українського народу тощо.

? ДАВАЙТЕ ТРОХИ ВІДЖИЛИМО ЧИТАЧАМ ЗАВІСУ ВАШОГО ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ, СІМЕЙНИЙ СТАТУС, НАПРИКЛАД, АБО ВПОДОБАННЯ, АДЖЕ ЦЕ ЗАВЖДИ ЦІКАВО...

Я вже зазначала, що 39 років працюю в одному місці – в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, займаюсь, окрім наукової, ще й викладацькою діяльністю. Маю «повний» сімейний статус, тому що я – донька, дружина, мама, бабуся, теща і невістка. Мені б дуже хотілось, щоб цей статус зберігався якомога довше.

? А ЩО ВИ МОЖЕТЕ ПОБАЖАТИ НАШИМ ЧИТАЧАМ ЯК ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР «БЮЛЕТЕНЯ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ»?

Хочу побажати всім мирного неба, сімейного затишку і родинного тепла, кохання (бережіть одне одного), вірних друзів, які будуть поруч в неgodу й свята, професійного зростання і насолоди від життя! ■